

Sygn. akt V CSK 615/17

POSTANOWIENIE

Dnia 9 listopada 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący)

SSN Paweł Grzegorzczak (sprawozdawca)

SSN Anna Kozłowska

Protokolant Barbara Kryszkiewicz

w sprawie z wniosku I. H.

przy uczestnictwie E. Z., Syndyka masy upadłości E. Z. prowadzącego działalność gospodarczą pod firmą H. w upadłości likwidacyjnej w P. i Przedsiębiorstwo Turystyczno-Handlowe L. w upadłości likwidacyjnej w P., D. GmbH z siedzibą w M. i in.

o podział majątku wspólnego,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej

w dniu 9 listopada 2018 r.,

skargi kasacyjnej wnioskodawczynie na postanowienie Sądu Okręgowego w J.

z dnia 10 maja 2017 r., sygn. akt II Cz (...),

uchyla zaskarżone postanowienie oraz poprzedzające je postanowienie Sądu Rejonowego w J. z dnia 22 grudnia 2016 r. i przekazuje sprawę temu Sądowi do rozpoznania, pozostawiając mu rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego oraz wynagrodzeniu pełnomocnika ustanowionego przez sąd.

UZASADNIENIE

Wnioskodawczyni I. H. wystąpiła z wnioskiem o podział majątku wspólnego jej oraz jej byłego męża uczestnika E. Z., wskazując, że w skład majątku wchodzi między innymi nieruchomości wykorzystywane w działalności gospodarczej prowadzonej przez uczestnika.

Sąd pierwszej instancji – Sąd Rejonowy w J. postanowieniem z dnia 22 grudnia 2016 r. umorzył postępowanie w sprawie. Ustalił, że w dniu 4 czerwca 2014 r. Sąd Rejonowy w J. ogłosił upadłość obejmującą likwidację majątku E. Z., prowadzącego działalność gospodarczą pod nazwą Hotel „L.” P. E. Z. oraz Przedsiębiorstwo Turystyczno – Handlowe „L.” E. Z. w P. Kierując się brzmieniem art. 124 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (jedn. tekst: Dz. U. z 2017 r, poz. 2344 ze zm., dalej – „pr. upadł.”) Sąd uznał, że przepis ten dotyczy także takich sytuacji, w których doszło do ogłoszenia upadłości jednego z byłych małżonków przed podziałem majątku wspólnego. W świetle art. 42 k.r.o. rozwód nie powoduje bowiem podziału majątku wspólnego z mocy prawa, majątek ten istnieje w dalszym ciągu, a jedynie przekształca się we wspólność o charakterze ułamkowym. W konsekwencji, podział majątku wspólnego okazał się zdaniem Sądu niedopuszczalny, co prowadziło do umorzenia postępowania na podstawie art. 355 § 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.

Rozpoznając zażalenie wnioskodawczyni, Sąd drugiej instancji – Sąd Okręgowy w J. podzielił stanowisko, że art. 124 pr. upadł. dotyczy nie tylko sytuacji, w której ogłoszono upadłość jednego z małżonków w trakcie trwania małżeństwa, ale ma on zastosowanie również do majątku wspólnego byłych małżonków przed dokonaniem jego podziału. Zgodnie z tym przepisem z dniem ogłoszenia upadłości jednego z małżonków powstaje między małżonkami rozdzielnosc majątkowa, o której mowa w art. 53 § 1 k.r.o. Jeżeli małżonkowie pozostawali w ustroju wspólności majątkowej, majątek wspólny małżonków wchodzi do masy upadłości, a jego podział jest niedopuszczalny. Pojęcie „majątku wspólnego” jest związane z istnieniem węzła wspólności majątkowej o charakterze łącznym - gdy trwa wspólność ustawowa, jak również ułamkowym - od chwili ustania wspólności

ustawowej i przekształcenia jej we wspólność ułamkową. Dopiero z chwilą dokonania podziału majątku wspólnego, tj. zniesienia stosunku współwłasności, przestaje istnieć majątek wspólny. Rozwiązanie małżeństwa stron przez rozwód na kilka lat przed ogłoszeniem upadłości E. Z. nie zmieniało tego, że strony posiadają w dalszym ciągu majątek wspólny, którego podział nie został jeszcze dokonany.

W konsekwencji, Sąd Okręgowy, postanowieniem z dnia 10 maja 2017 r. uwzględnił zażalenie wnioskodawczynie jedynie w zakresie rozstrzygnięcia o kosztach postępowania, oddalając je w pozostałej części. Postanowienie Sądu Okręgowego zaskarżyła skargą kasacyjną wnioskodawczynie, zarzucając naruszenie art. 124 ust. 1 pr. upadł.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzucając naruszenie art. 124 ust. 1 pr. upadł. skarżąca twierdziła, że przepis ten, w zakresie, w jakim stanowi o wejściu majątku wspólnego do masy upadłości i zakazie podziału tego majątku, nie ma zastosowania w sytuacji, w której wspólność majątkowa małżeńska ustała na skutek rozwodu przed ogłoszeniem upadłości jednego z byłych małżonków.

Przepis art. 124 pr. upadł. stanowi w ust. 1, że z dniem ogłoszenia upadłości jednego z małżonków powstaje między małżonkami rozdzielność majątkowa, o której mowa w art. 53 § 1 k.r.o., przy czym, jeżeli małżonkowie pozostawali w ustroju wspólności majątkowej, majątek wspólny wchodzi do masy upadłości, a jego podział jest niedopuszczalny. Zgodnie z art. 124 ust. 3 pr. upadł. małżonek upadłego może dochodzić w postępowaniu upadłościowym należności z tytułu udziału w majątku wspólnym, zgłaszając tę wierzytelność sędziemu komisarzowi.

Unormowanie to preferuje interes wierzycieli upadłościowych, przesądzając, że przedmioty wchodzące w chwili ogłoszenia upadłości do majątku wspólnego zostają przeznaczone na zaspokojenie wierzycieli, a małżonek upadłego może dochodzić uprawnień z tytułu przysługującego mu udziału w majątku wspólnym jedynie na równi z innymi wierzycielami upadłego, w ramach podziału funduszy masy upadłości. Małżonkowi temu po ogłoszeniu upadłości nie przysługuje również prawo zarządu majątkiem wspólnym (udziałem w przedmiotach pochodzących z tego majątku), który sprawowany jest w całości przez syndyka, na zasadach

właściwych zarządowi masą upadłości. Jest tak niezależnie od tego, czy wierzyciel upadłego małżonka mógłby na zasadach ogólnych żądać zaspokojenia z majątku wspólnego, co według art. 41 § 1 k.r.o. warunkowane jest każdorazowo zgodą drugiego małżonka na zaciągnięcie zobowiązania. Majątek wspólny, do którego dostęp dla wierzycieli jednego z małżonków w związku z brakiem zgody drugiego małżonka na zaciągnięcie zobowiązania, byłby wyłączony, zostaje w tym przypadku przeznaczony w całości na zaspokojenie wierzycieli upadłego.

Rozważając zakres zastosowania art. 124 ust. 1 pr. upadł. należało mieć na względzie, że przepis ten składa się z dwóch zdań, które łącznie określają konsekwencje ogłoszenia upadłości jednego z małżonków. Do konsekwencji tych należy – w każdym przypadku – powstanie ustroju przymusowej rozdzielności majątkowej (art. 53 § 1 k.r.o.), a ponadto, jeżeli małżonkowie pozostawali w ustroju wspólności majątkowej, wejście majątku wspólnego do masy upadłości i niedopuszczalność jego podziału. Idąc tym torem, należało uznać, że przepis ten nie ma zastosowania w przypadku, w którym w chwili ogłoszenia upadłości – w związku z uprzednim ustaniem małżeństwa – nie istnieje już i nie może istnieć między byłymi małżonkami jakikolwiek – umowny lub ustawowy – ustrój majątkowy małżeński.

Jednym ze skutków rozwodu jest ustanie prawnej więzi małżeństwa, a tym samym również istniejącego w czasie trwania małżeństwa ustroju majątkowego. Jeżeli ustrojem tym była wspólność ustawowa, zastosowanie ma art. 46 k.r.o., według którego w zakresie nieunormowanym w art. 43 i 45 k.r.o., od chwili ustania wspólności do majątku, który był nią objęty, oraz do podziału tego majątku, stosuje się odpowiednio przepisy o wspólności majątku spadkowego i dziale spadku. Po rozwodzie nie istnieje zatem majątek wspólny w rozumieniu art. 31 § 1 k.r.o., przeciwstawiony w tym przepisie majątkom osobistym każdego z małżonków. Byli małżonkowie mają natomiast własne majątki, których elementem jest także udział w masie majątkowej objętej – w czasie trwania małżeństwa – wspólnością majątkową (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2015 r., III CZP 9/15, OSNC 2016, nr 4, poz. 41 i postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 1995 r., I CRN 215/95, niepubl. oraz z dnia 9 września 1999 r., II CKN 460/98, OSNC 2000, nr 3, poz. 55).

Jeżeli ogłoszenie upadłości dotyczy jednego z byłych małżonków, wobec których uprzednio orzeczono rozwód, nie może zatem, co oczywiste, dojść do ustania wspólności majątkowej, ani tym bardziej – o czym stanowi *expressis verbis* art. 124 ust. 1 zdanie pierwsze pr. upadł. – ustanowienia przymusowej rozdzielności majątkowej w rozumieniu art. 52 i n. k.r.o. Konsekwentnie, nie można również twierdzić, aby w tym przypadku miało dojść do wejścia majątku wspólnego do masy upadłości i ustanowienia zakazu jego podziału (art. 124 ust. 1 zdanie drugie pr. upadł.). Przepis art. 124 ust. 1 zdanie drugie pr. upadł. należy natomiast traktować jako rozwinięcie regulacji zawartej w zdaniu pierwszym, na wypadek, gdyby małżonkowie pozostawali w ustroju wspólności majątkowej w chwili ogłoszenia upadłości jednego z nich.

Na rzecz przyjętej interpretacji przemawia umiejscowienie art. 124 pr. upadł. w rozdziale 4 tytułu III części pierwszej ustawy – Prawo upadłościowe, regulującym wpływ ogłoszenia upadłości na stosunki majątkowe małżeńskie upadłego oraz posłużenie się w tekście normatywnym wyrażeniami „małżonek” oraz „małżonkowie”, nie zaś „były małżonek”, względnie „byli małżonkowie”. Świadczy to, że analizowane unormowanie służy określeniu prawnych konsekwencji upadłości osoby pozostającej w chwili jej ogłoszenia w związku małżeńskim, z czym łączy się istnienie określonego małżeńskiego ustroju majątkowego (art. 31 i n. k.r.o.), nie dotyczy zaś prawnych skutków upadłości osoby, która pozostawała w takim związku w przeszłości.

Do odmiennych wniosków nie skłaniało przywołane przez Sądy *meriti* stanowisko wyrażone w orzecznictwie Sądu Najwyższego, według którego majątek wspólny przestaje istnieć dopiero z chwilą umownego lub sądowego podziału majątku, pojęcie zaś „majątku wspólnego” należy łączyć zarówno z istnieniem węzła wspólności majątkowej o charakterze łącznym, jak i ułamkowym – od chwili ustania wspólności ustawowej małżeńskiej i przekształcenia jej we wspólność ułamkową (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 30 października 2008 r., II CSK 276/08, OSNC-ZD 2009, nr 3, poz. 68, i II CSK 242/08, niepubl., a także z dnia 7 listopada 2008 r., II CSK 317/08, niepubl.). W rozstrzygnięciach tych Sąd Najwyższy analizował charakter prawny majątku wchodzącego w skład masy upadłości zgodnie z art. 124 ust. 1 zdanie drugie pr. upadł., trafnie zaprzeczając,

aby majątek ten stawał się *ex lege* własnością upadłego, a drugi z małżonków pozbawiony był udziału w nim i w przedmiotach wchodzących w jego skład. W tym sensie Sąd Najwyższy podkreślił, że rozważany składnik masy upadłości jest nadal objęty „wspólnością majątkową” małżonków, rozważając w dalszych uwagach charakter tej wspólności. Ponadto, w orzeczeniach tych nie podejmowano kwestii stosowania art. 124 pr. upadł. w razie ogłoszenia upadłości byłego małżonka, lecz zapadły one w sytuacji, w której z racji chwili ogłoszenia upadłości kwestia stosowania tego przepisu nie budziła wątpliwości. Z argumentów powołanych w uzasadnieniach tych orzeczeń nie można tym samym wnioskować, jakoby ogłoszenie upadłości jednego z byłych małżonków, którzy pozostawali w czasie trwania małżeństwa w ustroju wspólności majątkowej, prowadziło do reaktywacji majątku wspólnego ze skutkiem w postaci jego wejścia do masy upadłości i objęcia zakazem podziału.

Założenie, że art. 124 ust. 1 pr. upadł. nie ma zastosowania w razie ogłoszenia upadłości byłego małżonka, po ustaniu małżeństwa na skutek rozwodu, doznaje dodatkowego wsparcia w argumentach celowościowych. W piśmiennictwie zwrócono uwagę w tym kontekście, że odmienne zapatrywanie mogłoby prowadzić do obciążenia byłego małżonka upadłego konsekwencjami ogłoszenia upadłości, której podstawy mogły powstać w bardzo długim czasie po ustaniu małżeństwa. Trzeba dostrzec w tej mierze, że art. 124 ust. 1 pr. upadł. ma wyjątkowy charakter i – o czym była już mowa – rozwiązuje konflikt między potrzebą ochrony wierzycieli oraz małżonka upadłego w sposób znacząco mniej korzystny dla tego drugiego niż wynikałoby to z ogólnych zasad odpowiedzialności za zobowiązania zaciągnięte przez jednego z małżonków w czasie trwania wspólności ustawowej (art. 41 k.r.o.). Przemawia to, w braku innych racji aksjologicznych, przeciwko obejmowaniu zakresem zastosowania tego przepisu stanów faktycznych wykraczających poza jego językowe brzmienie.

Nie bez znaczenia dla rozważanego problemu jest wreszcie niedostrzeżony przez Sądy *meriti* art. 125 ust. 1 i 3 pr. upadł. Z przepisu tego wynika, że jeżeli rozdzielność majątkowa powstała m.in. w wyniku rozwodu w ciągu roku przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości, jest ona bezskuteczna wobec masy upadłości, chyba że pozew został złożony co najmniej dwa lata przed dniem

złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości. Unormowanie to – w odniesieniu do rozwodu – nieściśle posługuje się pojęciem „rozdzielność majątkowa”, zważywszy, że skutkiem rozwodu nie jest powstanie rozdzielności majątkowej, lecz wyjście z ustroju majątkowego małżeńskiego w ogólności. Niemniej jednak istota tego przepisu sprowadza się do tego, że w razie ustania wspólności majątkowej w określonych w nim okolicznościach, składniki majątkowe, które wchodziły w skład wspólności, należy traktować tak, jakby były nią objęte w dalszym ciągu w chwili ogłoszenia upadłości, z konsekwencjami określonymi w art. 124 ust. 1 i 3 pr. upadł.

Przepis ten – na zasadzie wyjątku i przy wykorzystaniu konstrukcji bezskuteczności względnej – rozciąga zatem następstwa określone w art. 124 pr. upadł. na przypadek, w którym w chwili ogłoszenia upadłości wspólność majątkowa już nie istniała w rezultacie uprzedniego rozwodu (separacji, ubezwłasnowolnienia). Wnosząc *a contrario*, jeżeli jednak przesłanki tego przepisu nie są spełnione, wyjście ze wspólności majątkowej m.in. w konsekwencji rozwodu, jest skuteczne wobec masy upadłości. Oznacza to, że do masy upadłości nie wchodzi w takim przypadku wszystkie przedmioty, które były objęte wspólnością majątkową małżonków, lecz tylko majątek upadłego (art. 62 pr. upadł.), w tym – jeżeli nie dokonano jeszcze podziału majątku po ustaniu wspólności – jego udział w przedmiotach majątkowych wchodzących uprzednio w skład majątku wspólnego. Nie ma także przeszkód do wszczęcia postępowania sądowego o podział majątku po ustaniu wspólności ustawowej (art. 46 k.r.o. w związku z art. 566-567 k.p.c.).

Mając na względzie, że w świetle materiału sprawy rozwód wnioskodawczyni oraz uczestnika E. Z. orzeczono blisko 6 lat przed ogłoszeniem upadłości, zarzut naruszenia art. 124 ust. 1 pr. upadł. okazał się uzasadniony. Z przepisu tego nie wynikała *in casu* przeszkoda do wszczęcia postępowania o podział majątku po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami. Konkluzja ta czyniła zbytecznym rozważanie, czy niedopuszczalność podziału majątku, o której stanowi art. 124 ust. 1 pr. upadł., należało traktować jako procesową przeszkodę do wszczęcia postępowania podziałowego, do czego, jak się wydaje, zmierzały Sądy *meriti*, czy też wiązać z brakiem materialnego uprawnienia do żądania podziału, co powinno prowadzić do oddalenia wniosku jako nieuzasadnionego.

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁵ w związku z art. 13 § 2 k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.

O kosztach postępowania i wynagrodzeniu pełnomocnika ustanowionego przez Sąd rozstrzygnięto, mając na uwadze art. 108 § 2 w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c., a także § 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz. U. z 2016 r., poz. 1714 ze zm.).

aj